

PULS

GRANSKA OCH FÖRSTÅ KÄLLOR

Lärartips med PULS
för åk 3–6

Du är väl
källkritisk?

Om källkritik och källor

Undervisa om källkritik och källor!

Alla elever behöver kunna läsa olika källor med urskiljning. Den kunskapen har de nytta av både i skolan och på fritiden.

I skolan behöver de förstå hur de hittar relevant information och hur de kan värdera den informationen. Men lika viktigt är att kunna förstå och värdera information som sprids bland kompisar och på olika nätplatser.

I den här foldern får du praktiska tips på hur du kan arbeta med källkritik med dina elever. Lektionsförslagen och kopieringsunderlagen är skrivna av Per Lindberg som är lärare och läromedelsförfattare. Per har bland annat skrivit PULS Historia.

Låt dig inspireras!

Lisa Östh, projektledare

Hämta arbetsblad och fylligare kommentarer gratis från nok.se/puls.

Om källor i Lgr 11

1–3 SO: Metoder för att söka information från olika källor: intervjuer, observationer och mätningar. Hur man kan värdera och bearbeta källor och information.

4–6

Biologi, fysik och kemi: Tolkning och granskning av information med koppling till biologi i faktatexter och tidningsartiklar

Historia: Kritiskt granska tolka och värdera källor som grund för att skapa historisk kunskap

Samhällskunskap: Hur man urskiljer budskap avsändare och syfte i olika medier med källkritiskt förhållningssätt.

Religion: Söka information om religioner och andra livsåskådningar och värdera källornas relevans och trovärdighet

INNEHÅLL

Lätt att bli lurad

Sid 4–5

Hur lättlurade är vi?
Sant eller falskt?
Vad vet du om fula knep på nätet?
Vad hände med det jag sa?
Du kan lura andra utan att veta om det

Träna källkritik

Sid 6–7

Vem säger det? Varför?
Hur trovärdig är källan?
Titta på reklam tillsammans
Hitta vinklingarna
Checklista att testa källor med
Jämför källor

Mer om källor

Sid 8

Använd flera källor
Leta upp kopior på Google
Källkritisk ordlista

Mer om källor i PULS

Sid 9

Historiska källor om barn

Sid 10–11

Lätt att bli lurad

Visa att källkritik behövs

Att källkritik är mycket viktigt att lära sig syns tydligt i flera ämnens kursplaner. Det är ganska lätt att visa eleverna varför det är så också. På det här uppslaget har vi samlat några förslag på hur man kan göra.

Hur lättlurade är vi?

Gör en undersökning i klassen för att se efter hur källkritiskt medvetna ni är. Det är lätt att lista ut vad man bör svara, men syftet är att tydliggöra behovet av kritiskt tänkande.

1. Var och en fyller i frågeformuläret **Hur lurad är du?** Du hittar det som ett gratis kopieringsunderlag på nok.se/puls.
2. Fyll i den gemensamma barometern som finns på kopieringsunderlaget **Barometer**.
3. Diskutera resultatet: Hur lättlurade verkar ni vara? Diskussionsstöd och kommentarer till läraren finns på kopieringsunderlaget **Lärarstöd till barometern**.

I sina händer håller hon öppningen till en värld full av fantastiska möjligheter men också stora faror. Hon kommer att se saker som vi vuxna inte ser. Hon kommer kanske att testa nya uppfinningar innan vi ens vet om att de finns. Kunskaper i källkritik ökar möjligheterna och minskar riskerna.

Tips!

Till alla förslag finns kopieringsunderlag med lärarstöd. Du laddar ner dem gratis från nok.se/puls.

Sant eller falskt?

I den här uppgiften finns påståenden om internet och påståenden som går att hitta där. Men vilka påståenden tror ni på? Är ni lättlurade eller för kritiska?

1. Fyll i kopieringsunderlaget **Sant eller falskt**, individuellt eller i smågrupper.
2. Diskutera varje påstående i helklass innan rätt svar ges. Facit, diskussionsstöd och kommentarer till läraren finns på kopieringsunderlaget **Kommentarer till Sant eller falskt**.

Vad vet du om fula knep på nätet?

Syftet med den här uppgiften är att visa eleverna vad de bör se upp med när de är ute på internet. Olika riskabla eller otrevliga saker som de kan stöta på presenteras. Eleverna markerar om de visste om det som beskrivs med hjälp av kryssalternativen Det visste jag redan/Det är vanligt/Det är ovanligt/Jag har själv sett det.

1. Alla fyller i kopieringsunderlaget **Vad vet du om fula knep på nätet?**
  2. Diskutera vad klassen har svarat. De som har markerat "Jag har själv sett det" ges möjlighet att berätta mer om självupplevda fula knep.
- Lärarstöd finns på kopieringsunderlaget **Kommentar till Vad vet du om fula knep på nätet.**

psst!

Vad hände med det jag sa?

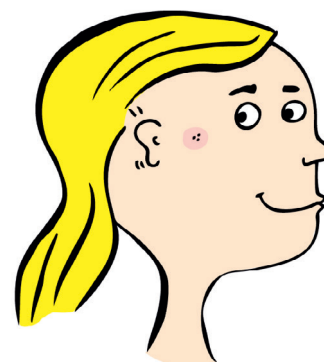
När något berättas muntligt i flera led så brukar det hända ganska mycket med det som den ursprungliga källan sa. Många har säkert lekt viskleken som går ut på att se hur en mening med några detaljer förvrängs när den viskas från person till person i flera led.

- På kopieringsunderlaget **Vad hände med det jag sa** finns en variant av viskleken.

Du kan lura andra utan att själv veta om det

Fördomar och osanna påståenden sprids mycket snabbt och lätt. Vem har inte trott på ett rykte och sedan spridit det vidare utan att själv ha fått bevis för att ryktet är sant? Vem har inte fördomar?

1. Testa hur det ser ut i klassen med spridandet av osanningar och fördomar med hjälp av kopieringsunderlaget **Du kan lura andra utan att själv veta om det.**
2. Diskutera vad ni har svarat.

Träna källkritik

Källkritik måste tränas och repeteras

Förslagen på det här uppslaget leder fram till en källkritisk checklista som sedan kan användas på olika källor. Den kan vara svår att använda på egen hand, för källkritik är svårt. En sådan här checklista är ett bra redskap att repetera källkritikens grunder med. Målet är att det ska bli naturligt för eleverna att ställa sig källkritiska frågor, att tänka källkritiskt.

Vem säger det? Varför?

Att ställa sig frågor om vem det är som står bakom det som sägs är grundläggande i all källkritik. Därefter ska man fråga sig i vilket syfte som det sägs. Det är inte alltid lätt för eleverna att hitta och bedöma en avsändare. Men de kan bli medvetna om frågan genom att ges tillfällen att försöka se och diskutera vad olika avsändare verkar vilja.

1. Kopieringsunderlaget **Vem säger det? Varför?** fylls i, gärna gemensamt i smågrupper. Olika texter ska kopplas ihop med rätt avsändare och syfte.
2. Diskutera svaren i helklass. Facit och kommentarer till läraren finns på kopieringsunderlaget **Facit till Vem säger det? Varför?**

Hur trovärdig är källan?

Det finns källor som eleverna kan lita mer på än andra. Samtidigt kan en källa som är pålitlig vara svår att förstå. Här får eleverna först säga vad de tror om olika källor genom att kryssa i olika bedömningsalternativ. Därefter jämförs vad de kommit fram till med vad läraren har att säga.

1. Fyll i kopieringsunderlaget **Hur trovärdig?** Låt gärna eleverna diskutera i smågrupper innan de svarar gemensamt.
2. Jämför svaren med lärarens "facit". Ett sådant facit finns på kopieringsunderlaget **Kommentarer till Hur trovärdig?**

Titta på reklam tillsammans

Att titta på och diskutera reklam är ett enkelt sätt att lyfta upp begreppen avsändare och syfte.

Titta på reklamfilmer tillsammans och diskutera hur reklamarna gjort för att locka oss att köpa.

Hitta vinklingarna

En vinkling är när man bara berättar det som stödjer det man vill ha sagt eller som man tycker är viktigt. Det finns fler fakta som hade kunnat ge en annan bild, men de glöms bort, antingen med flit eller omedvetet.

- På kopieringsunderlaget **Hitta vinklingarna** får eleverna jämföra två texter som handlar om samma sak men är lite olika vinklade. Gör gärna uppgiften i grupp och diskutera resultaten efteråt i helklass.

Checklista att testa källor med

Här är en checklista som kan användas för att träna sig på att bedöma källor. Gå igenom den tillsammans genom att testa den på ett par olika källor.

- Se följande kopieringsunderlag
Källkritisk checklista,
Kommentar till Källkritisk checklista.

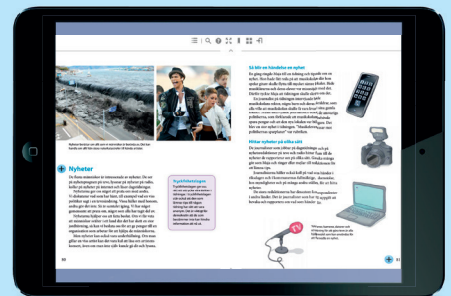

Jämför källor

Använd vad ni har lärt er om källkritik och jämför några olika källor som handlar om samma sak. Ha gärna en källkritisk checklista att bocka av på.

Vi har satt samman ett kopieringsunderlag som ni kan anteckna på, antingen i helklass eller i smågrupper. Avsluta med en sammanfattande diskussion i helklass.

- Kopieringsunderlag **Jämför källor.**

Använd en interaktiv version av PULS. Utgå från något som sägs där och jämför sedan med några olika källor på internet.

Mer om källor

Använd flera källor

Diskutera varför man bör använda sig av flera källor.

Diskussionsstöd:

- För att kontrollera källor mot varandra
- Om källor som är oberoende av varandra (om den ena källan inte bygger på den andra) säger samma sak så är det troligare att man ligger ganska nära sanningen.

Leta upp kopior på Google

Det är mycket lätt att kopiera texter. Se hur vanligt det är:

1. Leta upp en faktatext på Google.
2. Kopiera några meningar.
3. Klistra in meningarna i sökrutan på Google.
4. Se vilka träffar ni får upp. Finns det någon som använt samma text?
5. Upprepa proceduren (med meningar från andra texter) tills ni får napp.
6. Hur många försök behövdes innan ni fick napp?
7. Diskutera vad detta kan innebära. – Är den som kopierar pålitlig? Vad händer om det som sägs är fel? Om man kopierar, vad ska man då också göra? Är det tillåtet att kopiera på det viset i skolarbeten?

Källkritisk ordlista

I de tidigare övningarna har vi tagit upp många ord som hör till källkritiken. Här har vi satt samman en ordlista plus en övning att testa sin ordkunskap med. En del av orden i listan är sådana som alla bör känna till, andra ord är nog lite för avancerade för de yngre eleverna.

- Se följande kopieringsunderlag **Källkritisk ordlista**,
Testa din källkritiska ordkunskap.

Facit till Källkritisk ordkunskap: 1.K, 2.G, 3.O, 4.E, 5.A, 6.F, 7.H, 8.B, 9.M, 10.I, 11.D, 12.C

Historiska källor om barn

Hur arbetar vi med källor i historia? Och vad är historiska källor?

I kursplanen för historia finns tre punkter om historiska källor som kan sammanfattas så här: Vad arkeologiska fynd och historiska källor, till exempel dagböcker och arkivmaterial kan berätta om Sveriges historia och om likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män.

I boken **Puls Historiska källor om barn** berättar professor Anna Götlind i en inledande text om olika slags källor som forskare i historia kan använda sig av. Sedan följer 20 exempel på olika källor som berättar om barn i historien, från vikingatida gravgåvor till det första fotografiet.

Hej, jag heter Anna och är professor i historia!

När jag och andra historiker forskar handlar det om att ta fram ny kunskap om hur det var förr. Det räcker inte att läsa böcker eller artiklar på Wikipedia om olika historiska händelser och sammanfatta vad som står i dem, för då återberättar man bara något som historiker redan vet.

För att kunna forska och få ny kunskap behöver historiker arbeta med ett eller flera källmaterial – **historiska källor**.

Barns gravgåvor – arkeologiska fynd

Från vikingatiden, och ännu längre tillbaka i historien, finns det inte så många spår av barn. Det finns inga texter som kan berätta om hur barn hade det och inte heller några bilder. Men arkeologer har grävt fram en del föremål som kan berätta.

Från vikingatiden finns bevarade skelett av barn, men barnskelett är svåra att bestämma könet på. Därför vet vi inte alltid om det är en flicka eller pojke som ligger i graven. Före vikingatiden brändes ofta de döda och då finns bara askan kvar.

Under vikingatiden fick barnen med sig gåvor i graven och dessa kan ge ledtrådar till om det är en flick- eller pojkgav. På Gotland fick flickor med sig smycken, bland annat glaspärlor. Pojkar brukade få med sig vapen, häst- och jaktredskap.

Glaspärlor från en vikingatida grav på Gotland. Särskilt flickor mellan 5 och 15 år fick med sig många vackra pärlor i graven, ibland ända upp till 250 stycken.

Leksaker och skridskor

Två viktiga platser under vikingatiden var Birka och Sigtuna, som är stad också i dag. Här har arkeologerna hittat föremål som kan ha använts som leksaker av barn.

Ett sådant är en liten anka av djurhorn. I både Birka och Sigtuna har arkeologer också grävt fram islägggar, ett slags skridskor gjorda av djurben. Isläggarna bands fast på fötterna med hjälp av remmar. I Birka gjordes isläggarna oftast av ben från kor och i Sigtuna av ben från hästar.

Islägggar från Birka. Isläggarna är små och arkeologer tror därför att de framförallt har använts av barn. Vikingatidens barn roade sig alltså med skridskoåkning. Ända fram till 1800-talet tycks djurben har använts som skridskor av både barn och vuxna.

Fundera vidare

1. På Birka har man hittat ett skelett av en flicka. Hon kallas Birka flickan. Vilka källor finns till hennes liv? Sök på nätet!
2. Varför tror du att barnen fick med sig gåvor i graven?

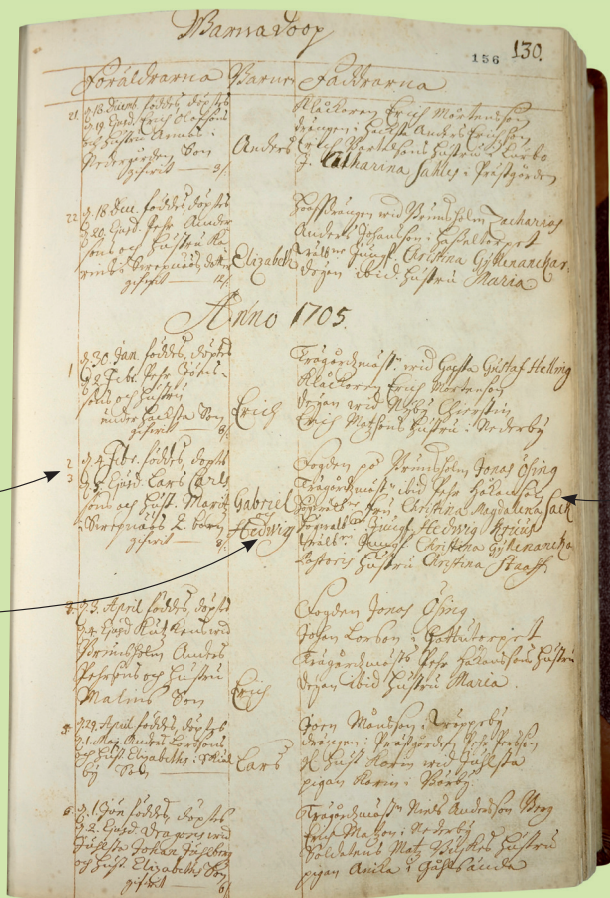
Hur ser en källa ut?

I boken finns bilder på föremål och utdrag ur olika källor. Många källor är svåra att förstå, här får eleverna hjälp att tolka vad det står i dem och exempel på hur forskare använder till exempel kyrkböcker och lagtexter.

Fundera vidare

I boken finns också uppgifter att fundera vidare på som anknyter till källan men också till elevens egen tid. Här finns också några exempel på länkar till arkiv.

Sida ur födelse- och dopboken för Enköpings-Näs församling 1705.

Här är texten om tvillingarnas föräldrar och att de betalat för dopet.

Tvillingarnas namn Gabriel och Hedwig.

Här är texten om faddrarna. Deras namn och titlar.